

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2023.11>*Л. Г. Андросович**orcid.org/0000-0003-3315-4068**старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України*

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ

Постановка проблеми. Організована злочинність становить небезпеку для суспільства, особливо це відбувається на етапах реформування, а також перебудови правової системи держави, в умовах суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи, тому боротьба з нею є одним з найважливіших державних завдань. Для забезпечення максимальної ефективності цієї боротьби, безумовно, необхідне детальне вивчення організованої злочинності, її складових, виявлення закономірностей її виникнення і розвитку. Зокрема Україна стикається із новою формою організованої злочинності, яка відноситься до сегменту правопорушень у фінансовій системі.

Вивчення організованої злочинності у фінансовій системі має посісти одне з пріоритетних місць в юридичній науці, оскільки більшість правопорушень, що фіксуються і не фіксуються через їх латентність, відносяться саме до даної сфери. Практично, будь-яке кримінальне правопорушення вчинене організованою злочинністю, може бути зведено до категорії фінансового, тобто такого, від якого його суб'єкт отримує пряму чи опосередковану матеріальну вигоду.

Стан дослідження. Даній проблематиці присвячені праці, зокрема, Аркуша Л.І., Білоус В.Т., Біленчук П.Д., Бойко А.М., Жаровська Г.П., Кобилянський О.Л., Кофанов А.В., Міняйло Н.Є., Мельничук Т.В., Момотенко Т.Д., Новикова Л.В., Поливанюк В.Д., Скулиш Є.Д., Столярський О.В., Шостко О.Ю. та ін.. Враховуючи суттєвий внесок названих науковців, питання організованої злочинності у фінансовій системі все ще лишається мало дослідженим.

Метою статті є здійснення аналізу стану наукових досліджень організованої злочинності у фінансовій системі.

Виклад основного матеріалу. Науково-теоретична розробка цієї проблеми передбачає широке залучення наукового інструментарію кримінологічної та суміжних гуманітарних наук. Втім для того щоб аналіз організованої злочинності у фінансовій системі був повним і всебічним,

необхідно визначити, що собою являє «організована злочинність» і «організована економічна злочинність», а також «організована злочинність у фінансовій системі».

Відповідно до словника основних кримінально-правових термінів «організована злочинність – це найбільш небезпечне і деструктивне явище для держави та суспільства, що спричиняє негативний вплив не тільки на економічні, а й на соціальні, морально-психологічні та культурні процеси в суспільстві» [1, с. 134].

О.Ю. Шостко, визначає поняття організованої злочинності передусім через ознаку консолідації злочинного середовища: «Організована злочинність – це негативне соціальне явище, що характеризується згуртованістю кримінального середовища в рамках регіону, країни з поділом на ієрархічні рівні і виділенням лідерів, які здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, корумпованості; залученням у злочинну діяльність представників державного апарату, державних (в тому числі і правоохоронних) органів для забезпечення певної безпеки і гарантій учасників спільноти; монополізацією і розширенням сфер протиправної діяльності з метою отримання максимальних матеріальних доходів [2, с. 92].

На думку Т.В. Мельничук, «організовану злочинність можна визначити як стійке об'єднання осіб, що організувалися для спільної злочинної діяльності з корисливою метою і для досягнення контролю (влади) в певній соціальній сфері або на певній території» [3, с. 27]. В той же час вченим надано характеристику ряду проявів організованої злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері, проаналізовано її основні форми та види, розкрито детермінаційні механізми розвитку. Основну увагу Т.В. Мельничук приділив аналізу таких злочинних проявів, та класифікував їх за видами: контрабанда, незаконне відчуження транзитних вантажів, митне оформлення в режимі «експорт» неіснуючих товарів або вантажів з метою незаконного відшкодування бюджетних коштів та ухилення від сплати податку на

додану вартість, приховування валютних цінностей та ін. [3, с. 28].

Організовану економічну злочинність описує у своєму монографічному дослідженні В.Т. Білоус, який до економічних злочинів відносить такі суспільно небезпечні діяння, які порушують існуючі відносини власності і встановленої господарської діяльності. На думку вченого, «організована економічна злочинність – складна інтеграційна система, яка складається з чотирьох елементів:

- умисні корисливі злочини проти економічних відносин власності;
- умисні корисливі господарсько-економічні злочини;
- злочини посадових осіб, що завдають істотної шкоди у сфері економічної діяльності;
- злочини, які завдають шкоди економічним відносинам власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності» [4, с. 176–177].

Досить вагомою науковою працею за даним напрямком дослідження є докторська дисертація Л.І. Аркуши «Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності». Зокрема, під організованою злочинною діяльністю автором розуміється «сукупність взаємозалежних організованих злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості, вчинених певною групою осіб, що об'єдналися у стійкі, високоорганізовані, захищені від швидкого викриття злочинні формування (групи, організації, співтовариства) у вигляді злочинного промислу з метою збільшення доходів, з використанням корумпованих і інших зв'язків. Також розкрито зміст та поняття легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. З урахуванням сучасних умов визначено й систематизовано особливості технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності та досліджено окремі її елементи та напрямки виявлення. На думку дослідника, основою технологічного процесу легалізації доходів, отриманих в результаті організованої злочинної діяльності, є такі сфери тіньової активності, як кіберзлочинність, нелегальна торгівля, торгівлі людьми, міжнародний наркобізнес, сфера зовнішньоекономічної діяльності. Автор відзначає, що перешкоджання проникненню «брудних» грошей у легальну економіку є значним фактором зниження активності злочинних формувань [5, с. 9–10].

Такої думки дотримується і Н. Є. Міняйло «організовані економічні злочини розглядає як передбачені кримінальним законом діяння, спрямовані на порушення відносин власності

(майнові відносини) та існуючого порядку здійснення господарської діяльності» [6, с. 127].

Зокрема А. М. Бойко представляє «організовану економічну злочинність як соціально-економічний процес обігу злочинного капіталу в кримінальній сфері із залученням широких верств населення, з використанням корупції і всього того, що сприяє його нарощуванню і зверненню» [7, с. 116]. Г.П. Жаровська під організованою економічною злочинністю розкриває «різновид соціальної діяльності певної кількості членів суспільства, спрямованої на постійне отримання доходів, різних вигод, але тільки способами, які самі по собі є злочинними» [8, с. 96].

Протягом останніх років опубліковано низку наукових статей вітчизняних вчених, присвячених окремим аспектам організованої економічної злочинності. Це насамперед статті Т.Д. Момотенко «Організована злочинність у сучасному світі: характеристика та тенденції розвитку» [9], Є.Д. Скулиша «Організована злочинність: проблема визначення та основні ознаки» [10], О.В. Столярського «Доктринальне визначення поняття організованої злочинності в міжнародному кримінальному праві» [11], Л.В. Новікової «Глобалізація та транснаціональна економічна злочинність: питання сьогодення» тощо [12]. Ряд статей, присвячених проблемам протидії організованій злочинності, підготовлено Г.П. Жаровською [13; 14; 15]. Усі дослідники звертають увагу на те, що організована злочинність явище економічне. Вчені доходять висновку, що найчастіше злочинні дії вчинено за допомогою легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень.

Так, аналізуючи праці вчених ми з'ясували що організовану злочинність у фінансовій системі мало досліджували, вчені звертали увагу на загальні критерії організованої економічної злочинності, лиш поверхнево згадуючи що до цієї сфери входить і фінансова система.

У кримінологічній науковій літературі під «правопорушеннями у фінансовій системі» розуміється вся сукупність фінансової діяльності, яка враховується офіційною статистикою і входить у валовий національний продукт країни, тобто. це будь-яка фінансова активність. У структурі фінансових правопорушень виділяються такі елементи:

- податкові (правопорушення обліку та звітності; правопорушення, що пов'язані з виконанням обов'язків, щодо сплати податків і зборів; правопорушення, спрямовані проти порядку встановлення (зміни), стягнення та перерахування податків; правопорушення, об'єктом посягання яких є права і законні інтереси платників податків; правопорушення, які спрямовані проти

порядку здійснення податкового контролю);

- у сфері валютного регулювання;
- у сфері публічних банківських відносин;
- у сфері грошово-касових операцій (правопорушення, пов'язані з дотриманням порядку ведення операцій з готівкою; правопорушення, пов'язані з недотриманням умов здійснення касових операцій; порушення правил застосування реєстраторів розрахункових операцій);

– у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування [16, с. 31].

Враховуючи вище викладене, вважаємо поняття організованої злочинності у фінансовій системі має ґрунтуватися на загальному понятті фінансового правопорушення, яке розроблено теорією держави та права, з врахуванням всіх своїх рис.

А саме, організовану злочинність у фінансовій системі слід трактувати, як протиправне (таке, що порушує норми фінансового законодавства), винне діяння, яке має ієрархічно організовану, таємну, згуртовану групу (або їх об'єднання), що зазіхає на фінансові інтереси держави і суспільства задля отримання надприбутку, незаконним способом, що охороняються законом, і за яке встановлено фінансово-правову відповідальність. Головна мета якої, забезпечити монопольний контроль над фінансовою системою країни, з метою убезпечити себе фінансовими ресурсами та корумпованими зв'язками.

Висновки. У вітчизняній літературі ще не сформовано загальноприйнятних підходів щодо вироблення понятійного апарату організованої злочинності у фінансовій системі, її кримінологічних характеристик, загальних тенденцій і перспектив розвитку.

Вчені з даної проблематики більше привертати увагу організованій економічній злочинності. Наукові праці організованої злочинності у сфері економіки трактувалися широко. У цілому виділялися такі напрями досліджень:

а) вивчення тенденцій динаміки та структури росту організованої злочинності; аналіз їх причин; прогнозування можливих змін у них;

б) аналіз та оцінка ефективності заходів боротьби з організованою економічною злочинністю, включаючи заходи кримінально-правового характеру;

в) порівняльно-правове вивчення методів кримінально-правової боротьби з організованою економічною злочинністю у зарубіжних державах.

Що ж до наукових основ визначення організованої злочинності у фінансовій системі, то особливу увагу дослідженню цієї проблеми в Україні майже не приділяли.

Зокрема не зроблено і єдиних підходів до визначення стратегії і тактики протидії організованої злочинності, що вчиняються у фінансовій

системі. У зв'язку з цим, цілісне кримінологічне дослідження організованої злочинності у фінансовій системі уявляється вкрай актуальним як для теорії правової науки, так і для практики.

Література

1. Словник основних кримінально-правових термінів : [понад 600 термінів] / Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ ; авт.-уклад. Ілля Олександрович Кисельов, Володимир Вікторович Шаблистий, Вадим Олександрович Лисенко. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 386 с.
2. Шостко О. Ю. Організована злочинність в Україні: деякі питання щодо ефективності боротьби з нею. *Проблеми законності* : респ. міжвід. наук. зб. Харків, 2004. Вип. 68. С. 91–101.
3. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері : монографія. НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2010. 246 с.
4. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія. Ірпінь : Академія ДПСУ, 2002. 449 с.
5. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... дра юрид. наук : 12.00.09. О., 2011. 40 с.
6. Міняйло Н. Є. Організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 714. Правознавство. С. 126–130.
7. Бойко А. М. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері економіки в складі злочинних організацій. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2003. Вип. 180. С. 115–118.
8. Жаровська Г. П. Міжнародно-правові засоби боротьби з транснаціональною злочинністю: проблеми й перспективи. *Альманах міжнародного права*. 2014. Вип. 6. С. 90–100.
9. Момотенко Т. Д. Організована злочинність у сучасному світі: характеристика та тенденції розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1 (Т. 3). С. 57–61.
10. Скулиш Є. Д. Організована злочинність: проблема визначення та основні ознаки. *Держава і право: Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2015. Вип. 30. С. 444–451.
11. Столярський О. В. Доктринальне визначення поняття організованої злочинності в міжнародному кримінальному праві. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 7. С. 110–118.
12. Новікова Л. В. Глобалізація та транснаціональна економічна злочинність: питання сьогодення. *Право і безпека*. 2019. № 3 (35). С. 26–30.
13. Жаровська Г. П. Способи мінімізації ризиків кримінальної діяльності суб'єктами організованої злочинності. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 2 (І). С. 179–186.
14. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язків. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2013. Вип. 660. С. 111–117.
15. Жаровська Г. П. Організована злочинність як реальна загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 27. Серія Право. Т. 3. С. 33–37.
16. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Поливанюк В.Д. Основи методики

розслідування фінансових злочинів, вчинених з використанням сучасних інформаційних технологій: криміналістичний аналіз банківської системи. Навчальний посібник. Київ: КІЙ, 2019. 80 с.

Анотація

Андросович Л. Г. Стан наукового дослідження організованої злочинності у фінансовій системі. – Стаття.

У статті здійснено аналіз стану наукових досліджень організованої злочинності у фінансовій системі. Зазначено, що науково-теоретична розробка цієї проблеми передбачає широке залучення наукового інструментарію кримінологічної та суміжних гуманітарних наук. Щоб аналіз організованої злочинності у фінансовій системі був повним і всебічним, окремо досліджено «організовану злочинність» і «організовану економічну злочинність».

Встановлено що організовану злочинність у фінансовій системі мало досліджували, вчені звертали увагу на загальні критерії організованої економічної злочинності, лиш деякі з дослідників зазначали що до цієї сфери входить і фінансова система, серед яких: Жаровська Г.П., Міняйло Н.Є., Аркуша Л.І., Шостко О.Ю. З огляду на це не зроблено і єдиних підходів до визначення стратегії і тактики протидії організованої злочинності, що вчиняються у фінансовій системі. Тому кримінологічне дослідження організованої злочинності у фінансовій системі уявляється вкрай актуальним як для теорії правової науки, так і для практики.

У зв'язки з цим нами приділено увагу «правопорушеннями у фінансовій системі», під якими розуміється вся сукупність фінансової діяльності, у структуру якої виділено такі елементи кримінальних правопорушень: податкові; у сфері валютного регулювання; у сфері публічних банківських відносин; у сфері грошово-касових операцій; у сфері загальнооб'язкового державного соціального страхування тощо. Враховуючі ці всі критерії встановлено, що під організованою злочинністю у фінансовій системі слід розуміти протиправне (таке, що порушує норми фінансового законодавства), винне діяння, яке має ієрархічно організовану, таємну, згуртовану групу (або їх об'єднання), що зазіхає на фінансові інтереси держави і суспільства задля отримання надприбутку, незаконним способом, що охороняються законом, і за яке встановлено фінансово-правову відповідальність. Головна мета такого протиправного діяння, забезпечити монопольний контроль над фінансовою системою країни, з метою

убезпечити себе фінансовими ресурсами та корумпованими зв'язками.

Ключові слова: організована злочинність, організована економічна злочинність, фінансова система, дослідження, аналіз.

Summary

Androsovych L. G. The state of scientific research on organized crime in the financial system. – Article.

The article analyzes the state of scientific research on organized crime in the financial system. It is noted that the scientific and theoretical development of this problem involves extensive involvement of the scientific tools of criminology and related humanitarian sciences. In order for the analysis of organized crime in the financial system to be complete and comprehensive, «organized crime» and «organized economic crime» were separately investigated.

It has been established that organized crime in the financial system has not been studied much, scientists paid attention to the general criteria of organized economic crime, only some of the researchers noted that the financial system also belongs to this sphere, among them: H.P. Zharovska, N.Ye Minyailo, L.I. Arkusha, O.Yu. Shostko. In view of this, no unified approaches have been made to determine the strategy and tactics of combating organized crime committed in the financial system. Therefore, the criminological study of organized crime in the financial system is extremely relevant both for the theory of legal science and for practice.

In connection with this, we paid attention to «offenses in the financial system», which means the entire set of financial activities, the structure of which includes the following elements of criminal offenses: tax; in the field of currency regulation; in the field of public banking relations; in the field of monetary and cash operations; in the field of mandatory state social insurance, etc. Taking into account all these criteria, it was established that organized crime in the financial system should be understood as an illegal (one that violates the norms of financial legislation), a criminal act that has a hierarchically organized, secret, cohesive group (or their association), encroaching on financial the interests of the state and society in order to obtain excess profit, in an illegal way, protected by law, and for which financial and legal responsibility is established. The main goal of such an illegal act is to ensure monopoly control over the country's financial system in order to secure itself with financial resources and corrupt connections.

Key words: organized crime, organized economic crime, financial system, research, analysis.